

HRVATSKA KAO SREDNJOEUROPSKA I MEDITERANSKA KULTURA I CIVILIZACIJA- JADRANSKI PROSTOR KAO NAJKVALITETNIJI PROSTOR HRVATSKE

Kulić, Slavko

Source / Izvornik: **Ekonomski pregled, 2007, 58, 224 - 240**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:213:448651>

Rights / Prava: [Attribution 3.0 Unported/Imenovanje 3.0](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-23**

Repository / Repozitorij:

[The Institute of Economics, Zagreb](#)

Slavko Kulić*

UDK 504.42 (497.5)

JEL Classification Q57, Q25

Izlaganje sa znanstvenog skupa

**HRVATSKA KAO SREDNJOEUROPSKA
I MEDITERANSKA KULTURA I CIVILIZACIJA
- JADRANSKI PROSTOR KAO
NAJKVALITETNIJI PROSTOR HRVATSKE**

U radu je sadržano ozbiljno upozorenje da je jadranski prostor kao najkvalitetniji prirodni i proizvodni prostor zanemaren, izostavljen i zapostavljen u svim razmišljanjima i u izradi tzv. razvojnih i gospodarskih dokumenata, pa i iz onih o pravilnom upravljanju i gospodarenju vodama u RH.

U radu je dan osvrt na koncepciju, sustav i praksu zaštite Jadranskoga mora od godine 1991. do danas, a riječ je o niskoj brizi za razinu i izvore ugrožavanja s naslova antropogenih emisija Hrvatske i Europe, pa i svijeta.

Isto je tako u radu opisan novi pristup filozofiji ekologije Jadrana. Sadržaj rada pokazuje namjenu drugačijeg razumijevanja zaštite Jadrana, a to se očituje u zalaganju za filozofiju kulture umjesto za filozofiju politike; za geobiosocijalno razumijevanje opstanka i razvijanje života umjesto geopolitičkog razumijevanja opstanka života u jadranskom prostoru (umjesto sankcije – traži se prevencija).

Ključne riječi: Jadranski prostor, ekologija, antropogene emisije, filozofija kulture, filozofija politike, koncepcija, strategija, sustav, geobiosocijalno i geopolitičko razumijevanje opstanka i razvijanja života

* Slavko Kulić, znanstveni savjetnik u Ekonomskom institutu u Zagrebu. Rad je izložen na Savjetovanju Udruge za očuvanje hrvatskih voda u mora povodom Svjetskog dana voda; 17.-18. 3. 2007., Malinska, otok Krk.

1. Uvodni dio

Skrb za zaštitu hrvatskih voda i mora pripada u geobiosocijalno razumijevanje opstanka i razvijanja života u prostoru RH. Proizlazi iz četveročlane dijalektike ljudskoga mišljenja koje promišlja život/stanje u biosferi (litosferi, hidrosferi) i atmosferi.

Hrvatski je prostor, s toga stajališta, prostor koji se cijeni kao najkvalitetniji na zemlji. Pozicija Hrvatske pripada srednjoeuropskoj i mediteranskoj kulturi i civilizaciji. Jadranski prostor najkvalitetniji je životni prostor Hrvatske (klimatski, vegetacijski i pedološki), ali se njemu ne pridaje potrebna važnost kao životnom, proizvodnom prostoru, pa ni kao geoprometnoj, pomorskoj važnosti.

U prilog tome kritičkome pristupu - da je zapostavljen, izostavljen i da se o njemu ne razmišlja kao o kvalitetnom životnom prostoru, da je izvan opće spojne svijesti, da se i životno osiromašuje i onečišćuje, govore svi važni dokumenti o Hrvatskoj kao subjektu kulture i civilizacije.¹

Jadransko je more veliki zaljev Sredozemnoga mora između Balkanskoga i Apeninskoga poluotoka s dubokim usjekom nemorskoga kopna koje je srednjoeuropski prostor s umjerenom klimom, subtropskog utjecaja, površine 138.595 km² i s dubinom od 50-1000 m. To je fizički dokaz prirodne pozicije Hrvatske kao srednjoeuropske i mediteranske kulture i civilizacije. To je europska pozicija Hrvatske, a ne zapadni Balkan. To ne postoji. Ta pozicija Jadranskog mora ima svoju hidrografiju (temperaturu površine mora, dubinu, slanost, prozirnost u proljeće, ljeto, jesen i zimu, itd.). Te karakteristike određuju život u podmorju (flora i fauna), korištenje flore i faune, itd. Zasad se morskom faunom Jadrana ne koristi onako i onoliko koliko bi to bilo potrebno (prehrambena industrija). To ovisi o tehnologiji i o tehnikama iskorištavanja koje mi nemamo. Ratna sredstva, ratne posljedice i ugrožavanje Jadrana sa stajališta toga oblika ugroženosti (podmornička aktivnost) stvar je za sebe i o tome je potrebno misliti, jednako kao i o minskom i protuminskom djelovanju u podmorju (minski rat). To su sve problemi koji pripadaju ekologiji Jadrana i zaštiti podmorja, ali nije predmet rasprave ovoga rada, kao ni problem kontaminacije jadranskoga i crnomorskoga sljeva (minska problematika).

¹ - Strategija prostornog uređenja RH, srpanj 1997. g.
- Izvješće o stanju u RH, Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog uređenja, 2003. g.
- Strateški okvir za razvoj RH 2006-2013. g., grupa instituta
- Osnove strategije upravljanja vodama, ožujak 2006. g.

2. Vrijeme zbilje, održivosti života u podmorju, otocima i priobalju, traži višu razinu svijesti o Jadranu - filozofija kulture umjesto filozofije politike

Usprkos brojnim znanstvenim i stručnim analizama i raspravama na savjetovanjima, simpozijima o hrvatskim vodama, o upravljanju i gospodarenju vodama u Hrvatskoj (I., II., III. konferencija o vodama u RH) ništa nije toliko i tako grubo izostavljeno i zapostavljeno kao Jadransko more, jadranski život i prostor. To nije bilo slučajno ni do godine 1991. Od 1991. do danas ipak se nešto mijenja s Jadranskim prostorom. Usprkos brojnim znanstvenim stručnim mišljenjima i javnim upozorenjima o ugroženosti života u podmorju i na otocima, i to zbog pomanjkanja kisika u moru, gušenja flore i faune, osiromašenja otoka i priobalja ljudima, biljkama i životinjskim svijetom, ipak se malo poduzima da se to spriječi, zaustavi, pa makar i u svijesti. Uzorkovanje mora to dokazuje. To se posebno odnosi na Sjeverni i Južni Jadran. Sve je jača opterećenost jadranskoga prostora tzv. razvitkom turizma kao gospodarskom granom broj 1, pa stanje u Jadranu postaje teže², a zasluga su tome deset milijuna ljudi na Jadranu godišnje s tisućama motor-nih vozila, s tisućama tona raznog otpada i smeća, s tonama antropogenih emisija koje se ostavljaju ili bacaju u more.

Problem zaštite Jadranskoga mora kao važnoga životnog prostora bio je i ostao problem kulture, kulturnoga stanja i ponašanja milijuna ljudi koji dolaze na Jadran zbog potrošačkih ili hedonističkih motiva.

Nasilje koje se događa i na ovome dijelu hrvatskoga prostora dolazi zbog gebiopolitičkog razumijevanja života iskoristivosti svega što ovaj prostor ima i krije u podmorju i primorju i na otocima.

Na svršetku godine 2006. otkriveno je satelitskim snimkama 250 naftnih mrlja na Jadranu, a one se protežu/rasprostiru na 1.230 četvornih kilometara, pritom nije bilo nikakvih reagiranja na osnovi opće spojne svijesti hrvatskih građana³. To nije naša spoznaja o toj ugroženosti, već je to spoznaja iz studije – Istraživačkog centra Europske komisije. Ta studija upozorava da nema dana kada se na Jadranu ne dogodi ekološki incident, a ugroženost ne dolazi iz Hrvatske, već od nekulture i bezobzornosti posada brojnih tankera, putničkih brodova i megajahti koji ulaze u Jadran i izlaze iz njega.

ZERP neće stupiti na snagu do početka godine 2008. zato što je njegovo donošenje prolongiralo zbog EU – ekozakona. Znači, na Jadranu do daljnjega nema reda i kontrole. To nije samo problem Hrvatske, nego je problem Europe. Europa je na Jadranu, u Jadranu i s Jadranom. Samo godine 1999. u Jadran se oko

² Centar za istraživanje mora na «IRB»

³ Vidi: Slobodna Dalmacija, 23.12.2006., Ekološki alarm, Meri Šilarić

257 puta izlila nafta s brodova, ali ne s brodova pod hrvatskom zastavom ni sa hrvatskim interesom. U godini 2000. također je otkriveno 263 izlijevanja nafte, a 2001. bilo je 184 izlijevanja i 2002. oko 244 izlijevanja. Godine 2007. u Jadranu će se «oprati» oko 300 tankera prije izlaska iz Trsta, Kopra, Omišlja, itd. na putu u Sredozemlje. Ta će nafta doplivati do otoka, do priobalja, koje je ionako već i prije bilo ugroženo, osobito tamo gdje je plitko. Jadran se teško oporavlja, a brzo ugrožava. To se mora bezuvjetno razumjeti kada se vodi briga o zaštiti Jadrana. U tu brigu ulazi što brže proglašenje ZERP, da bismo za zaštitu prostora koji nam pripada bili odgovorni i mi, a ne samo drugi. U suprotnom, Jadran postaje abiotička zona/prostor ili afotička zona u kojoj život umire. Uzrok je Homo sapiens, s mozgom lovaca skupljača u suvremenoj lubanji koji dolazi iz svijeta i Europe u Jadran u većem broju, nego iz Hrvatske. Jadran se kao hrvatski prostor mora štiti i od sebe, ali još više od drugih. Zato ZERP i jest prijeko potreban.

Došlo je vrijeme jadranske zbilje – vrijeme osvješćivanja intenziteta sredstava i izvora ugrožavanja životnog prostora Hrvatske – Jadrana. Biološka ravnoteža u Jadranu grubo je narušena zbog kulta profita kao zapovjedajućeg kriterija koji je bezobziran prema životu kao općem dobru. O tome nije bilo ni riječi na Simpoziju o zaštiti Jadrana i radi kojeg je u Split uplovilo brodom – Festos Palace 250 scijentista – turista (5-10. lipnja 2006.) vjerskog i političkog i scijentističkog determinizma, sa svrhom zaštite Kaštelanskog zaljeva. Sve ostaje na konstatacijama o biološkim karakteristikama mora, na propagandi da je Jadransko more najčistije na svijetu, na ispraznoj međunarodnoj suradnji, na osnivanju udruga, na «Plavom forumu», na pomoru riba, na sve slabijim uzvicima o ugroženosti, itd.⁴

Usprkos svemu što znamo nema dubinskih pitanja, a nema ni odgovora na probleme životnosti jadranskoga prostora. Jadran ostaje mrtva životnost, bez oživljavanja ovoga prostora u kojem život nestaje zato što nam je skrb o životu u jadranskome prostoru niska i slaba. Umjesto osvješćivanja životnosti jadranskoga prostora, nama se nameće beživotnost, što pokazuje da nam je Jadran na rubu uma. To je stvarna preokupacija filozofije kulture, geobiosocijalnog razumijevanja opstanka života na tome prostoru, a ne filozofije politike i geopolitičkog razumijevanja života. Mnogima Jadransko more nije problem jer o njemu ne misle, pa okreću leđa ignorirajući opasnosti. Oni ne žele razmišljati o mogućnosti da je ugrožen.

Smisao čistoće jadranskoga prostora jest životnost, a ne samo čistoća radi čistoće. Jadranski prostor visoko je kvalitetan životni prostor koji bešćutno ugrožavaju zato što ga ne štitimo od onih koji ga ugrožavaju (Europa i svijet) više od nas samih. Postoje brojni, snažni i nekontrolirani izvori onečišćenja i kontaminacije Jadranskoga mora, a malobrojne, slabe i neorganizirane snage zaštite i kontrole ugroženosti i osobito u epikontinentalnom pojasu Jadrana.

⁴ Vidi: S. Kulić: Društveni obzor hrvatskoga gospodarstva, Ekonomski pregled, br. 9-10/01., Zagreb, 2001

3. Konceptija, strategija i sustav razvitka RH – posebno pravilnog gospodarenja i upravljanja događajima na Jadranu

U Hrvatskoj ne postoji koncepcija razvijanja života na osnovi razboritog razmišljanja i odgovornog ponašanja s prostorom, izvorima i dobrima. To se odnosi i na jadranski prostor i na njegov multidimenzionalni živi sustav, na energetska događanja u njemu (globalno zatopljenje, geotektonika, itd.).

Program stabilizacije kao politički dokument iz godine 1993. nije mogao biti zamjena za koncepciju razvitka. Taj je dokument bio politički dokument s kratkotrajnim ciljem stabilizacije ratnih neprilika u zemlji, ali se tretira kao razvojni dokument (pogrešno).

To isto tako nije ni Strateški okvir za razvoj RH – 2006 - 2013., zato što jadranskom prostoru ne daje ili ne pridaje važnost koja mu pripada. I ovaj dokument karakterizira androcentrizam/antropocentrizam, umjesto biocentrizma, odnosno ekocentrizma (biocentričnosti).

Ovo naprijed rečeno vrijedi i za sve druge dokumente RH, koji se odnose na koncepciju vladanja hrvatskom stvarnošću, postojećom, ali i onom koja se iznova osmišljava i najavljuje kao program političkih stranaka.

Zaključimo - jadranski je prostor izostavljen iz koncepcije razvitka života, a time i stavljen na razinu drugorazredne skrbi Hrvatske, ali to ne mogu tolerirati ni znanost i obrazovanje, a osobito ni filozofija kulture. Filozofija politike ne razmišlja o jadranskom prostoru – o zaštiti Jadrana, o tome razmišlja filozofija kulture kao o životnosti toga prostora i to na osnovi epiteze koja uključuje brigu o životu.

Filozofija kulture pretpostavlja:

- a) da se Jadran mora očistiti od onečišćenosti iz prošlosti i od ugroženosti života (100 potonulih brodova prijeti sa dna onečišćenjem i kontaminacijom)
- b) da se Jadran zaštititi od budućeg onečišćenja i ugroženosti života (potencijalni incidenti - onečišćenje i kontaminacije)

Ni jedno ni drugo, izvan naše svijesti, ne znače ništa. Zato su nam potrebna znanstvena i stručna znanja o jadranskom prostoru, o njegovoj ugroženosti, o raspoloživosti i korištenju toga prostora. Vrijednosni pristup tome problemu moramo mijenjati, a to još više zato što je Jadran i dalje pod jakim udarom ekonomije nasilja, tehnologija i tehnika s biocidnim posljedicama, zbog androcentrizma/antropocentričnog sustava vrijednosti, koji preferira kratkoročne interese (profit) i prešućuje, prikriva dugoročne štete za život (antropogene emisije s mora, kopna i atmosfere). Jadranski je prostor zasad živi organizam, to je prostor o kojem se tako mora brinuti i prema njemu se na drugačiji način odnositi. Ravnodušnosti

više nema mjesta, jer ona je ta koja je propustila skrbiti se o toj životnosti i propustila obratiti pozornost na moguću ugroženost.

Novi pristup, nova znanja i novo razumijevanje dubljeg djelovanja i ponašanja prema Jadranu određuju poželjan rezultat za životnost ovoga prostora. Viša razina svijesti kao novo strukturirano znanje s konstruktivnom antropologijom uporište je samosvijesti kao oblika otpora protiv onečišćenja i rasterećenja Jadrana od antropogenih emisija. Možemo li mi sami (Hrvatska) utjecati na životnost jadranskoga prostora? Ne. Za to su odgovorni svijet i Europa i susjedne zemlje na Jadranu. Imamo li uvid u organski život Jadrana, u stvarnost toga životnog prostora? Samo djelomično i površno. A to zato što je priroda te stvarnosti s ove razine svijesti i skrbi nedokučiva, posebno s ove niske razine razumijevanja te stvarnosti. Umjesto istraživača jadranskoga prostora, postajemo slijepi i gluhi promatrači gruboga ugrožavanja životnosti Jadrana. Potreban nam je i mikroskopski i makroskopski uvid, uvid u međudjelovanje prirodnih i antropogenih sila u tome prostoru. Kod nas ne postoji ni potrebna razina deskripcije (opisa) Jadrana, a daleko smo od objašnjenja i interpretacije stanja u Jadranu (percepcija te stvarnosti umom, osjetilima, vidom i sluhom, itd.). Za dublji uvid u tu stvarnost potreban je jači napor emocionalne (EQ), intelektualne (IQ) i spiritualne (SQ) inteligencije. A o tome dosad nismo ni razmišljali. Uvid u Jadran zasniva se na stajalištu i na odnosu sa sva tri tipa inteligencije, interdisciplinarnog, multidisciplinarnog i supradisciplinarnog pristupa za uvid u taj prostor. Potreban nam je kvantni skok u svijesti, gotovo eksplozija svijesti, prema teoriji apstraktnog vezivnog prostora, drugačiji uvid i mjerenja stanja životnosti u Jadranu. Svjesni čin promatranja stanja u Jadranu ključni je za formiranje stvarne slike o Jadranu – drugačija moć i mogućnost promatranja stanja za percepciju jadranske stvarnosti. Viša stanja budnog djelovanja svijesti pripadaju kvantnoj svijesti, koju može proizvoditi kvantni mozak iz stvarnog stanja u Jadranu, i to zato što stanje u Jadranu traži tu svijest. Bez nje nema promjena stanja u Jadranu, ni prema Jadranu. Naš um mora biti iznad te stvarnosti ako ga izvodimo iz stvarnosti o kojoj mislimo (složena stvarnost traži složeno mišljenje). Jadransko more već davno šalje poruke našem umu, jer naš um nije ušao/zaronio u Jadran. Znamo veoma malo o opasnostima skrivenima u utrobama brojnih olupina na dnu Jadrana.

Jadran traži kulturu, a ne znanje i obrazovanje. Kultura određuje ponašanje prema Jadranu. Kultura je iznad znanja i iznad obrazovanja. Zato nam je potrebno izvorno znanje o stanju u kretanju u jadranskom životnom prostoru. Zato nam je potrebna moralnost koja određuje društvenu potrebu upotrebe saznanja o jadranskoj prostoru, o zaštiti života u tome prostoru.

5. Unos prirodnih i antropogenih voda u Jadransko more⁵ - intenzitet, oblici i sredstva onečišćenja

Jadran kao ogranak Sredozemnog mora u geološkom smislu nije mlado more. Stvaranju Jadranskog bazena i izgledu Jadrana kakav je danas prethodila su veoma burna geotektonska razdoblja. Sukladno s njihovim aktivnostima, njegov oblik i živi svijet u njemu bili su stalno podvrgnuti golemim promjenama.

Sve je započelo od nekog pramora Tethysa do nastanka Jadrana u ovakvom biogeomorfološkom obliku kakav postoji danas, a to traje gotovo 240 milijuna godina, dakle, od trijasa, kada su prostorom Zemlje dominirale šume paprati, a prostorom mora, među ribama, koraljima i školjkašima, veliki morski gmazovi, uz goleme gmazove u zraku i na kopnu. Dakle, Jadran je i po svojoj morfo- i biogenezi doživljavao ogromne promjene. Svojim obuhvatom, najveći je bio u pliocenu – najmlađi odjeljak tercijara, prije deset milijuna godina, a najmanji u pleistocenu, za trajanja ledenih doba, približno prije dva milijuna godina. Kada se nešto više od prije deset tisuća godina otopio golemi ledeni pokrov Europe, Jadran je dobio ogromne količine vode, razina u svjetskim morima, a tako i u Jadraniu, digla za više od 90 metara, pa danas imamo jadransku zavalu u ovakvom biogeomorfološkom obliku.

U svjetskim razmjerima Jadran je neveliko more. Prateći dinarski smjer pružanja smjerom NW-SE, on ima površinu od 135 000 km² i obujam oko 35 000 km³ (35 000 x 10⁹m³). Duž svoje osi Jadran je dug 780 km, a prosječno je širok 160 do 200 km. Od navedene površine Jadrana Hrvatskoj pripada približno 31 000 km².

Na zapadnoj (talijanskoj) obali i na istočnoj obali, hrvatski dio plus Slovenija, BiH, Crna Gora i Albanija, živi približno 3,5 milijuna stanovnika. Više od 50% populacije boravi na zapadnoj obali u 6 priobalnih naselja (Trst, Venecija, Ravena, Rimini, Ancona i Bari). Neravnomjerna naseljenost našega primorskoga dijela (litorala) rezultira time da je od 1,3 milijuna stanovnika istočne obale i otoka Hrvatske više od 85% smješteno u šest velikih gradskih središta (Pula, Rijeka, Zadar, Šibenik, Split i Dubrovnik).

Dakle, kako na talijanskoj obali (1600 km dužine), tako isto i na hrvatskoj (1777 km dužine) obali, postoji krajnje neravnomjerna naseljenost populacije, pa se može očekivati, zbog nedovoljno i neodgovarajuće riješene distribucije otpadnih voda, da su ti centri i glavni nosioci zagađenja mora.

Pritom valja naglasiti da je zapadna obala Jadrana znatno bogatija od istočne prirodnim dotokom voda, osobito u svom sjevernom dijelu Jadrana (rijeka Po).

⁵ Vidi: B. Sekulić, I. Sondi: Koliko je Jadran opterećen antropogenim i prirodnim unosom tvari? Hrvatski Geografski glasnik, 59, 95-105, 1997.

Stoga, valja naglasiti da pri unosu tvari u more, kako s talijanske, tako i s istočne strane valja razlučiti antropogeni doprinos od prirodnoga doprinosa (unosna).

Koliki su to omjeri u odnosu na prihvatni kapacitet Jadranskoga mora, prikazano je u Tablici 1.

Tablica 1.

UNOS VODA PRIRODNOG I ANTROPOGENOG PORIJEKLA
U JADRANSKO MORE S ISTOČNE I ZAPADNE OBALE

Unos voda u Jadransko more ($10^9\text{m}^3\text{god}^{-1}$)	S istočne obale Jadrana ($10^9\text{m}^3\text{god}^{-1}$)	Sa zapadne obale Jadrana ($10^9\text{m}^3\text{god}^{-1}$)	Ukupni unos voda u Jadran ($\text{m}^3\text{sek}^{-1}$)
Prirodni unos	77,1	109,8	5 926,6
Antropogeni unos	0,17	0,566	0,736
Ukupno	77,27	110,37	23,3

Od ukupnog obujma mora Jadrana ($35\ 000 \times 10^9\text{m}^3$), svake se sekunde ulijeva s obje obale u Jadran oko $5\ 900\ \text{m}^3\text{sek}^{-1}$ voda prirodnog porijekla. Od tih voda s istočne obale Jadrana dospijeva $2\ 445\ \text{m}^3\text{sek}^{-1}$, a sa zapadne obale $3\ 482\ \text{m}^3\text{sek}^{-1}$.

Dok su Talijani još davnih sedamdesetih godina načinili detaljne studije o tim unosima, Hrvatska do dana današnjega nema cjeloviti ekološki atlas prirodnog i antropogenog unosa tvari u Jadran. Mnogobrojna mjerenja i uzorkovanja, koja su u tome smjeru obavili naši instituti u Dubrovniku, Splitu, Rovinju i Zagrebu, ostala su u studijama, bez objedinjenog pregleda i kompleksne analize o tome unosu. Iznimni pojedinci nastojali su da u devedesetim godinama 20. stoljeća podastru te prve procjene o stanju unosa za područje Istre. Ogroman broj već obrađenih podataka ostao je neobjavljen za svaku primorsku županiju posebno i za svako naselje na obali i otocima ponaosob. Aktivirati i osuvremeniti taj golemi materijal značilo bi da, pored deklarativne normativne zaštite Jadrana, konačno imamo pokazati i atlas o antropogenom i prirodnom unosu tvari u more, kako na razini naselja, tako i na razini općine, odnosno svih primorskih županija. Time bismo u prostornim planovima primorskoga dijela Hrvatske imali valjane i prijeko potrebne podloge o opterećenju mora, kako na lokalnoj razini, tako isto i na općinskoj, odnosno županijskoj razini.

5. Jadranski prostor jedinstvena je fizička cjelina hrvatskoga prirodnoga kao proizvodnoga prostora

Jadransko je more biotop koji pripada Hrvatskoj, ali i Europi i svijetu kao prometni put na razmeđu civilizacija.

Briga o zaštiti jadranskoga prostora proizlazi iz ostvarenja suverenosti nad tim prostorom u smislu raspolaganja i korištenja mora i podmorja, a time i nadzora, čuvanja i zaštite mora, podmorja, morskog prostora, itd.

Kada se govori o zaštiti Jadrana, misli se na zaštitu podmorja sa svim resursima na morskome dnu i podzemlje morskoga prostora (nafta, plin, ...), od površine mora do morskoga dna i podmorja. Zaštita Jadrana obuhvaća sve to (epikontinentalni pojas i gospodarski pojas), kako na osnovi međunarodnih konvencija, tako i na osnovi hrvatskoga zakonodavstva, kulture uopće. Hrvatska, osim zaštite toga pojasa, ima suvereno pravo kao obalna država, pravo istraživanja i iskorištavanja prirodnih bogatstava dijela podmorja, otvorenoga mora uz naše teritorijalno more. Hrvatska nema kontrole na otvorenome moru, pa nema ni mogućnosti zaštite na tome dijelu Jadrana. No, tu ipak dolazi do ugrožavanja, a da nemamo uspostavljenu nacionalnu sigurnost na tome dijelu Jadrana. To je poseban aspekt skrbi za zaštitu Jadrana za neko savjetovanje, npr. o skrbi o epikontinentalnom i gospodarskom pojasu (ribolovna zona i zona preferencijalnih ribolovnih prava, prava isključenog ribolova obalne države, razgraničavanje sa drugim državama, proglašenje gospodarskoga pojasa RH, itd).

6. Uspostavljanje sustava ekološke zaštite Jadranskoga mora - međunarodno i unutarnje uređenje (norme)

Jadransko je more dio cjeline svjetskoga mora, posebno Sredozemnoga mora. Hrvatska je obvezna uspostaviti sustav zaštite Jadranskoga mora u skladu s potpisanim međunarodnim konvencijama/propisima:

- Konvencija o zaštiti Sredozemnog mora od onečišćenosti
- Protokol o sprječavanju onečišćenja Sredozemnog mora (otpadne tvari, brodovi i zrakoplovi) (NN br. 17/1998.; NN br. 11/01).
- Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine
- Protokol o posebno zaštićenim područjima Sredozemnog mora
- Protokol o zaštiti Sredozemlja od onečišćenja s kopna

- Protokol o suradnji u borbi protiv onečišćenja Sredozemnog mora naftom i drugim štetnim tvarima

- itd.

U skladu s međunarodnim propisima Hrvatska je donijela niz zakonskih i podzakonskih propisa o sprečavanju onečišćenja Jadrana:

- Deklaracija o zaštiti okoliša u RH (NN br. 34/1992.)

- Zakon o vodama (NN br. 107/1995.)

- Zakon o zaštiti okoliša (NN br. 82/1994.; NN br. 128/1999.)

- Pomorski zakon (NN br. 17/1994.; NN br. 43/1996.)

- Zakon o pomorskom dobru i morskim lukama (NN br. 158/2003.)

- Zakon o morskom ribarstvu (NN br. 74/1994.; NN br. 46/1997.)

- Zakon o primjeni opasnih tvari (NN br. 97/1993.)

- Pravilnik o načinu obavljanja prijevoza opasnih tvari u pomorskom prometu (NN br. 79/1996.)

- Pravilnik o rukovanju opasnim tvarima, uvjetima i načinu ukrcavanja i iskrcavanja opasnih tvari rasutog tereta i ostalog tereta, te načinu sprječavanja širenja isteklih ulja u lukama (NN br. 108/1995.)

- Pravilnik o uvjetima i načinu održavanja reda u kulama i na ostalim dijelovima unutrašnjih morskih voda i teritorijalnog mora RH, te granicama plovidbe i brodice izvan luka (NN br. 91/1994.; NN br. 161/1998.)

- Plan intervencije kod iznenadnog onečišćenja mora u RH (NN br. 8/1997.)

- Pravilnik o obavljanju arheoloških istraživanja spomenika kulture na morskom dnu ili morskom podzemlju unutrašnjih morskih voda RH (NN br. 64/1995.)

- Pravilnik o obavljanju podvodnih aktivnosti (NN br. 91/1995.)

- Itd.

Jadransko more u sebi krije i odlagalište eksplozivnog materijala koji je neupotrebljiv, to se nalazi na nekoliko odlagališta s točno utvrđenim lokacijama (zapadno od otoka Brijuna, južno od svjetionika Velikog Rata, zapadno od otoka Jabuka i južno od rta Oštra; zasad). Odlagalište ispred luke Pula i luke Mali Lošinj mjesto je na kojem je zabranjeno kočarenje i sidrenje zbog odloženog eksplozivnog materijala, itd.

Hrvatska nastojanja da se zaštiti Jadran usmjerena su na očuvanje čistoće i zdravoga života u Jadranskome moru. Istina je da nas obvezuju međunarodne konvencije, zakonodavne i podzakonske norme za zaštitu Jadrana, ali se gotovo nigdje ne spominje kultura kao jedina i ispravna orijentacija svih sudionika na

Jadranskome moru, što bi se odnosilo na one koji upravljaju tankerima, putničkim brodovima, trajektima, jahtama, brodicama (plovilima) do brojnih ljudi Europe i svijeta kao ljudi koji se odmaraju na obali i otocima Jadranskoga mora.

Zaključno. Kulturna je dimenzija mnogo važnija i presudnija u zaštiti Jadrana od zakonskih sankcija za ugroženost mora. Novi, a mogući izvori koji ugrožavaju Jadransko more svakako su podvodni plinovodi i podvodni naftovodi, naftne i plinske bušotine, zato što su to nova žarišta, mjesta ugroženosti s naslova terorizma i subverzivnih djelovanja paljenja naftnih i plinskih izvora na moru, presijecanje plinovoda i naftovoda, paljenja šume na otocima, itd.

Brojni novi oblici i sredstva kojima se ugrožava podmorje traže i od Hrvatske da se zaštita Jadrana zasniva više na kulturi, a manje na sankcijama (zakonima). Zato nam je potreban institut koji bi se bavio znanstvenim istraživanjem problema zaštite podmorja. To zasad rade IRB – Zagreb, Rovinj, Institut u Splitu i Dubrovniku, sa malim kapacitetom. Taj kapacitet ne odgovara diverzitetu problema (ugroze) onečišćenja podmorja i primorja, otoka, itd. A to još i više zato što se hrvatsko priobalje i Jadran nalaze u aktivnom seizmološkom području. Za to je potrebna suvremenija oprema (tehnika, znanje, napor, ljudi, specijalni kadrovi, itd.). Problem podvodnog motrenja traži svoj cjeloviti sustav za kontrolu motrenja, ali i hidroakustična sredstva (s kraćim i velikim dometom, niske i visoke frekvencije, sustavi za podvodne aktivnosti, itd.)

Sve te brojne norme međunarodnih konvencija i hrvatski zakoni ne postižu efekt smanjenja ugroženosti Jadrana od onečišćenja. Zaštita Jadranskoga mora samo je okvir za ljudsko djelovanje kojeg nema bez provedbenih podzakonskih akata (uredbe) koje određuju klasifikaciju fizikalno-kemijskih i ekoloških obilježja (Uredba o klasifikaciji rada - NN br. 77/1998. za kopnene vode), itd.

Hrvatska je potpisnica Barcelonske konvencije o sprječavanju onečišćenja morskog okoliša i obalnih područja Sredozemlja (NN br. 17/1998.), sa svim protokolima.⁶ Isto tako i MARPOL – Međunarodna konvencija o sprječavanju onečišćenja s brodova.

Hrvatska nije potpisnica Protokola o sprječavanju onečišćenja Sredozemnog mora prekograničnim prometom prijevoza opasnog otpada i njegovim odla-

⁶ - Protokol o sprječavanju i uklanjanju onečišćenja Sredozemnog mora – potapanjem s brodova i zrakoplova ili spaljivanje na moru
 - Protokol o zaštiti Sredozemnog mora od onečišćenja s kopnenim izvorima (nije ratificiran)
 - Protokol o posebno zaštićenim područjima i biološkoj raznolikosti (NN br. 11/2001.)
 - Protokol o suradnji sprečavanja onečišćenja s brodova u slučaju nezgoda, protiv onečišćenja Sredozemnog mora
 - Protokol o zaštiti Sredozemnog mora od onečišćenja uslijed istraživanja epikontinentalnog pojasa, morskog dna i morskog podzemlja

ganjem. Protokol o integralnom upravljanju obalnim područjem u Sredozemlju u tijeku je izrade PAD/RAC u centru Split (2007.).

Te su konvencije važne i za zaštitu Jadrana. Iz njih proizlazi i akcijski program za utvrđivanje onečišćenja mora od aktivnosti s kopna (SAP/MED – 1977.), a provodi se od godine 2002.-2004. Usprkos tome, nema sustavnog monitoringa s jasnim ciljevima. Golo oko ostalo je i dalje sredstvo uvida u more. Nije čudno da ističemo kako imamo «najčistije more na svijetu». Zbrinjavanje otpada uz more i divlja gradnja u priobalju i na otocima, pa betonizacija i privatizacija priobalja, kao da nisu dovoljan razlog za višu razinu skrbi – prevencije radi onečišćenja.

Akcijski program traži Nacionalnu dijagnostičku analizu, osnovni proračun onečišćenja s kopna; sektorske planove; Nacionalni akcijski plan; sve u funkciji sustavnog praćenja stanja, pritiska i utjecaja na Jadran (MZT-projekt Jadran; HV program praćenja onečišćenja s kopna (LBS), itd.

Iz prethodne «normativne brige» o sprečavanju onečišćenja Jadrana, vidi se da briga temeljena na nekom znanju ide ispred politike zaštite bića Jadrana⁷. Pritisak na Jadran raste s naslova antropogenih emisija zbog našeg neznanja o znanju i tehnologijama kojima se služimo, pa i antropotehnikama. Međunarodne i nacionalne norme u dobroj mjeri određuju i klasificiraju/kategoriziraju kakvoću i ekološku situaciju koju valja tek zadobiti u praksi (kategorizaciju) utvrđivanja kakvoće priobalnog mora, ekološkog stanja Jadrana u priobalju⁸. Prema Nacionalnoj dijagnostičkoj analizi (SAP-MED) glavni su izvori onečišćenja mora s kopna otpadne vode – komunalne vode gradova i industrijske otpadne vode⁹.

7. Problem efikasnosti sustava zaštite Jadrana u beskonceptijskom stanju u kretanju Hrvatske¹⁰

Hrvatska nema globalne koncepcije razvitka života u nama pripadajućem prirodnom kao proizvodnom prostoru. Tako se tamo gdje nema koncepcije, sustavom ne ostvaruje zaštita kao intencija, već kao sankcija.

Nadležnost raznih ministarstva RH o sigurnosti na moru, otocima i primorju, isprepliće se u odnosu na unutarnje morske vode, teritorijalna mora, morskog dna,

⁷ Monitoring s područja hrvatskog Jadrana – HV – Program praćenja onečišćenja Jadrana s kopna – LBS; MZT – Projekt Jadran; MZOPUG – MED – POL . Nacionalni monitoring programa za Jadran.

⁸ Vidi: Program zaštite okoliša Istarske županije (s Izvješćem o stanju okoliša), IOKON d.o.o., Institut za primijenjenu ekologiju, svibanj 2006.

⁹ Vidi: Nacionalna dijagnostička analiza, SAP-MED, iz 2004.godine.

¹⁰ Vidi: Kulić: Nužnost rekonstitucije hrvatskog društva i države, EIZ, 1998.godina

podzemlja i zračnog suvereniteta nad Jadranom (radi se o suverenitetu RH). U biti problema radi se o efikasnosti ponašanja sudionika u sustavu:

- nadzora plovidbe brodova i brodica
- nadzora poštovanja ribarskih propisa
- nadzora poštovanja propisa o zaštiti morskog okoliša
- zaštite carinskih propisa, propisa o prelasku državne granice (zdravstvenih, veterinarskih i fitopatoloških aspekata).
- suzbijanja nedopuštenih djela koja ugrožavaju sigurnost države i njezine interese na Jadranu¹¹

Ugroženost Jadrana traži da se obavljaju nadzor i upravljanje pomorskim prometom, da se vode potrage i spašavaju ljudski životi na moru, da se sprečava onečišćenje vršenjem intervencija; da se obavljaju meteorološka mjerenja i izvješća o tome, itd.

U tome smislu institucije koje već postoje su lučke kapetanije kao tijela državne uprave za obavljanje upravnih poslova na moru iz nadležnosti Ministarstva pomorstva, prometa i veza u skladu sa Zakonom o lučkim kapetanijama i lučkim pristaništima. One su organizirane u skladu s teritorijalnim principom sa svojim ispostavama u lukama s lučicama.¹²

Ta ugroženost/onečišćenje dolazi zbog nekulture milijuna ljudi (turista) koji svake godine dolaze na Jadran donoseći sa sobom brojne stvari koje ostavljaju u moru, na otocima i priobalju (oko 16 mil tona smeća); pritom se štiti o tome da se taj otpad ne zbrinjava iz cijene usluga koju turisti plaćaju brojnim odredištima u RH. Koristi i štete koje proizlaze kao posljedica relacionog fenomena zvanog turizam, nisu zanemarive niti ih se može prešutjeti u bilo kojoj raspravi o zaštiti Jadrana. Procjenjuje se da su štete 6-7 puta veće od koristi. Štete opterećuju državni proračun, a koristi idu na privatne račune, zasad. Problem je kultura gostiju na Jadranu, jer to u svakom slučaju, uz tankere, putničke brodove, jahte (balastne vode), najjače ugrožava, onečišćuje Jadransko more. Problem nadzora/kontrole Jadranskoga mora i podmorja ostaje prikriven zbog pomanjkanja sredstva za detekciju i otklanjanje i sprečavanje onečišćenja i kontaminacije. Antropogene su emisije najveći izvor onečišćenja usprkos svim otkrićima, izuma bez razuma, tehnologijama i antropotehnikama.

¹¹ Tu se misli na:

- Ministarstvo prometa, mora i veza RH
- Ministarstvo unutarnjih poslova RH
- Ministarstvo vanjskih poslova RH
- Ministarstvo obrane RH
- Ministarstvo financija RH

¹² Zasad postoji 8 lučkih kapetanija i 63 lučke ispostave za poslove iz nadležnosti lučkih kapetanija, itd.

8. Neka zaključna razmišljanja

Usprkos svemu što znamo i što poduzimamo na zaštiti mora i podmorja Jadrana, vidimo da je to slabo i nedovoljno da bi se more zaštitilo od daljeg onečišćenja i kontaminacije.

Ekonomija nasilja, s tehnologijom biocidnih posljedica tjerana fenomenom radi više brže – brže više profita, ugrožava i Jadransko more, život u podmorju, na otocima i priobalju. Osnovni princip ekonomije nasilja jest princip nasilnoga prisvajanja svega što je iskoristivo iz mora i podmorja (flora i fauna, plin, nafta, itd.). Princip nasilnoga prisvajanja potvrđuje princip nasilnoga ponašanja ljudi na moru i u podmorju. Princip nasilnoga prisvajanja i nasilnoga ponašanja proizlazi iz destruktivne antropologije (filozofija, teorija, sustav nasilja), što ugrožava život u Jadranu i na njemu. Jedno i drugo proizlazi iz geopolitičkog razumijevanja opstanka, života u sve bezobzirnijem svijetu koji preferira socijaldarvinizam – borbu za preraspodjelu svega što je iskoristivo u prirodi (biosferi, litosferi, hidrosferi). Antropocentrični sustav vrijednosti neodrživ je i u tom kontekstu neki stavovi HSS nisu ispravni.

Ekonomija koja podržava razvitak života s tehnologijama u funkciji života s biocentričnim/ekocentričnim sustavom vrijednosti proizlazi iz geobiosocijalnog tipa razumijevanja. Spoznaja na osnovi filozofije kulture nije u osnovi ponašanja i relevantnih stavova HSS, tj. konstruktivna antropologija nije u funkciji razvitka filozofije kulture ponašanja prema biosferi (ekologija svijesti). Filozofija politike (nasilja) i geopolitičkog razumijevanja opstanka života traži preobrazbu svijesti ljudi u smjeru filozofije kulture i geobiosocijalnog razumijevanja opstanka života.

Filozofija kulture u osnovi je ponašanja ljudi prema biosferi s konstruktivnom antropologijom koja uči o zaštiti biosfere u kojoj jesmo u prehrambenom lancu života (suradnja, suživot i suegzistencija).

Jadransko more nije bez dna, pa da bismo u njega mogli bacati unedogled, nije neograničeno odlagalište otpada, smeća i tvari koje ugrožavaju životnost podmorja.

Susret s tom ograničenošću jadranskoga dna postaje neminovna u našoj svijesti, kulturi i u ponašanju. Dubina je Jadrana poznata, ali ne i plitkost svijesti/kulture onih koji dolaze na Jadran. Jadran je duboko ranjen, a život u njemu ozlijeđen/ugrožen. Preopterećenost Jadranskoga mora prepoznatljiva je, a život u podmorju nestaje. Jadran mora postati sastavni dio naše svijesti i životnosti hrvatskoga teritorija, ali on u našoj svijesti to nije. Neodrživost priče o održivosti života u Jadranu kao beskonačnom dnu s beskonačnim resursima mora se osvijestiti na razini kulture, a ne sve brojnijim zabranama/sankcijama (konvencijama, zakonima, itd.).

U razvijanju svijesti o održivosti života u Jadranu, Hrvatska mora preferirati filozofiju kulture umjesto filozofije politike. Ta razina svijesti može Jadran zaštititi do dna, da to dno ne postane abiotska ili afotska zona (beživotna zona). Sve veća ugroženost Jadrana očita je i sve se veći broj izvora ugroženosti registrira, sve veći broj tankera i nekulturnih ljudi borave na Jadranu, a briga o toj ugroženosti kasni u Hrvatskoj i u Europi. To je problem i Europe i Hrvatske istovremeno, pa bi valjalo razumjeti problem ugroženosti Jadranskoga mora od onečišćenja i kontaminacije, pa i njegovoga oslobođenja od nekulture.

LITERATURA

1. Državni zavod za statistiku RH
2. Kajić D. i dr. (1997.) Sigurnost hrvatskog mora (nadzor, čuvanje, zaštita), Zagreb
3. Konvencija UN o pravu mora: Međunarodni ugovor br. 1/1986.g.
4. Kulić S. (1996.) Strategija nasilja kao strategija razvoja, Naprijed, Zagreb
5. Kulić S. (1998.) Nužnost rekonstrukcije hrvatskog društva i države, EIZ
6. Kulić S. (2001.) Društveni obzor hrvatskog gospodarstva, Ekonomski pregled, br. 9-10/01, Zagreb
7. Kulić S. (2004.) Neoliberalizam kao socijaldarvinizam, «Prometej», Zagreb
8. Međunarodne konvencije o zaštiti mora
9. Nacionalna dijagnostička analiza, SAP-MED, iz 2004.godine.
10. Narodne Novine, 1992.-2006.g.
11. Omahen E. (1993.) Epikontinentalni pojas, Pravni fakultet, Zagreb
12. Pomorski leksikon (1978.) J.L.Z. Miroslav Krleža, Zagreb
13. Pomorski leksikon (1990.) J.L.Z. Miroslav Krleža, Zagreb
14. Program zaštite okoliša Istarske županije (s Izvješćem o stanju okoliša) (2006.), IOKON d.o.o., Institut za primijenjenu ekologiju, svibanj 2006.
15. Izvješće o programu prostornog uređenja RH (2003.), Ministarstvo zaštite okoliša RH, Zagreb
16. Protokol o sprječavanju i uklanjanju onečišćenja Sredozemnog mora – potapanjem s brodova i zrakoplova ili spaljivanje na moru
17. Protokol o zaštiti Sredozemnog mora od onečišćenja s kopnenim izvorima (nije ratificiran)
18. Protokol o posebno zaštićenim područjima i biološkoj raznolikosti (NN br. 11/2001.)

19. Protokol o suradnji sprečavanja onečišćenja s brodova u slučaju nezgoda, protiv onečišćenja Sredozemnog mora
20. Protokol o zaštiti Sredozemnog mora od onečišćenja uslijed istraživanja epikontinentalnog pojasa, morskog dna i morskog podzemlja
21. Rudolf D. (1985.) Međunarodno pravo, Zagreb
22. Sekulić, B., Vertačnik, A. (1996) Balance of Average Annual Fresh Water Inflow into the Adriatic Sea. *Water Resources Development*, Vol.12, No.1, pp. 89-97
23. Sekulić, B., Sondi I. (1997.) Koliko je Jadran doista opterećen antropogenim i prirodnim unosom tvari? *Hrvatski Geografski glasnik*, 59, 95-105
24. Sekulić, B., Vertačnik, A. (1997.) Comparison of anthropological and «natural» input of substances through waters into Adriatic, Baltic and Black Sea; *Water Research Journal of the International Association on Water Pollution Research Control*, Vol. 31, No.12, pp. 3178-3182.
25. Sekulić, B. (2001.) Poznavanje kvalitete i količine otpadnih voda preduvjet za izgradnju uređaja za pročišćavanje voda; *EGE (Energetika, gospodarstvo, ekologija, etika)*, Zagreb, 2, 132-136.
26. Sekulić, B., Martinis S., Nađ K. (2004.) Estimate of Sea Loading by Pollutants Originating from the Littoral Counties in the Republic of Croatia; *Chemistry and Ecology*, Vol. 20, No.6, 437-448.
27. Silarić M. (2006.) Ekološki alarm, *Slobodna Dalmacija*, 23.12.2006.
28. Strateški okvir za razvoj RH 2006-2013.g.
29. Strategija prostornog uređenja RH, 1997.g.
30. Strategija upravljanja vodama, Hrvatske vode, ožujak 2006.
31. Tešić M. (1968.) *Vojnopomorska geografija*, DSNO, MU, Split
32. Vojković G. (1998.) *Gospodarski pojas*, Pravni fakultet, Split

CROATIA AS THE CENTRAL EUROPEAN AND MEDITERRANEAN
CULTURE AND CIVILIZATION - THE ADRIATIC BEING
THE MOST DISTINCTIVE PART OF CROATIA

Summary

This paper contains serious warning that Adriatic area, as the area with the highest natural and manufacturing quality, has been neglected, left out and set aside in all relevant strategic, developmental and economic documents including the documents relevant to proper guiding and managing of water resources in Croatia.

In this paper, comments on the conception, system and praxis of the protection of Adriatic Sea, from 1991. until today, in light of very low concern about the level and sources of endangers from anthropogenic emissions of Croatia and Europe, even of the world, are discussed.

New approach to the philosophy of ecology of the Adriatic Sea is presented. The content of the work has the intention of understanding the protection of the Adriatic Sea in a different way, which is reflected in dedication of the philosophy of culture instead of the philosophy of the politics; of geobiosocial understanding of life existence, instead of geopolitical understanding of life existence in Adriatic area (instead of sanctions – prevention is needed).

Key words: Adriatic area, ecology, anthropogenic emissions, philosophy of culture, philosophy of politics, conception, strategy, system, geobiosocial and geopolitical understanding of life, existence and development